

Arapçadaki İ`râb Alametleri ile Türkçedeki Hâl Eklerinin Karşılaştırmalı Tahlili

Münevver Bayram

Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Yozgat, Türkiye
orcid.org/0000-0003-3116-4924
ror.org/04qvdf239
munevver.bayram@yobu.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, Arapçadaki İ`râb hareketleri ve Türkçedeki hâl ekleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler ele alınıp tahlil edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, hâl eklerinin tıpkı İ`râb hareketleri gibi Türkçede cümlelerin öğelerine işaret ettiğini ortaya koyabilmek ve eklerin anlamı belirlemede de etkili olduğuna dikkat çekmektir. Daha önce Türkçede ve Arapçada kavram, dilbilgisi karşılaştırması yapılan çalışmalarda bu konu üzerinde çalışma yapılmadığı fark edilmiş ve bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere bu çalışmada sadece İ`râb hareketleri işlenmiş, diğer İ`râb alametlerinin ise Türkçede bir karşılığı olmadığından dolayı bu konuya ve harf-i cerler ile hâl ekleri arasındaki ilişkiye değinilmemiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemine ve aşamalarına başvurulmuştur. Bu bağlamda verileri elde etmek için nitel araştırma yöntemi tekniklerinden biri olan doküman incelemesinden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bulgular kısmında elde edilen verilerin değerlendirilmesi araştırma sorularına uygun bir şekilde tasnif edilmiştir. Bu çerçevede bulgular beş başlık altında ele alınmıştır. Giriş bölümünde dil ailelerinden bahsedilmiş ve büyük aile teorileri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Türkçede cümlelerin öğeleri incelenirken, ikinci başlıkta Türkçedeki hâl ekleri ele alınmıştır. Üçüncü başlıkta ise hâl eklerinin ve öğelerin ilişkisi incelenmiştir. Dördüncü bölümde Arapçadaki İ`râb hareketlerine ve bunların işaret ettiği cümlelerin konularına yer verilmiş ve son olarak hâl ekleri ile hareketler arasında örneklerden yola çıkılarak karşılaştırmalar yapılmış; her ikisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar açık bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler zikredilmiş ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagati; İ`râb Hareketleri; Türkçe; Hâl Ekleri; Cümlelerin Öğeleri

Atıf Bilgisi

Bayram, Münevver. "Arapçadaki İ`râb Alametleri ile Türkçedeki Hâl Eklerinin Karşılaştırmalı Tahlili". *Tetkik* 5 (Mart 2024), 55-76.
<https://doi.org/10.55709/tetkik.1311812>

<i>Etik Beyan</i>	Bu makale, 2. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Arapçadaki İ'rab Harekeleri ile Türkçedeki Hâl Ekleri Karşılaştırması: Benzerlikler ve Farklılıklar" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.
<i>Geliş Tarihi</i>	8 Haziran 2023
<i>Kabul Tarihi</i>	1 Kasım 2023
<i>Yayın Tarihi</i>	31 Mart 2024
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - Turnitin
<i>Etik Bildirim</i>	tetik@okuokut.org
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

A Comparative Analysis of I'rāb Ḥarakas in Arabic and Turkish Case Suffixes

Münevver Bayram

Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Yozgat, Türkiye
orcid.org/0000-0003-3116-4924
ror.org/04qvdf239
munevver.bayram@yobu.edu.tr

Abstract

In this study, the differences and similarities between i'rāb ḥarakas in Arabic and case suffixes in Turkish have been discussed and analyzed. The reason for choosing this topic is to show that case suffixes point to the elements of the sentence in Turkish, just like i'rāb ḥarakas, as well as to point out that the suffixes are effective in determining the meaning. It has been noticed that there has been no study on this subject in the previous studies in which concept and grammar comparisons were made in Turkish and Arabic, and this deficiency was tried to be eliminated. As the title suggests, only i'rāb ḥarakas will be covered in this study; since other i'rāb signs (al-i'rāb al-maḥallī, al-i'rāb al-taqdirī, al-i'rāb bi al-ḥurūf) do not have a Turkish equivalent, these topics and the relationship between ḥurūf al-Jarr (Arabic prepositions) and case suffixes will not be covered. The qualitative research method and its stages were applied in the study. In this context, document analysis, one of the techniques of the qualitative research method, was used to obtain data. The data obtained were evaluated by the descriptive analysis method. The evaluation of the data obtained in the findings section is classified following the research questions. In this framework, the findings are discussed under five headings. In the introduction section, language families are mentioned, and information about prominent family theories is given. In the first title, the elements of the sentence in Turkish were examined. In the second title, case suffixes in Turkish are discussed. In the third title, the relationship between case suffixes and elements is examined. In the fourth title, the i'rāb ḥarakas in Arabic and the positions of the sentences they refer to are given, and finally, by making comparisons between case suffixes and verbs based on examples, their similarities and differences were tried to be revealed clearly. In the conclusion section, the data obtained are mentioned, and suggestions are presented.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric; I'rāb Ḥarakas; Turkish; Case Suffixes; Elements of Sentence

Citation

Bayram, Münevver. "A Comparative Analysis of I'rāb Ḥarakas in Arabic and Turkish Case Suffixes." *Tetkik 5* (March 2024), 55-76. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1311812>

<i>Ethical Statement</i>	This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled “Comparison of I‘rāb Ḥarakas in Arabic and Turkish Case Suffixes: Similarities and Differences”, orally delivered at the 2nd Turkish Symposium of Social Sciences.
<i>Date of submission</i>	8 June 2023
<i>Date of acceptance</i>	1 November 2023
<i>Date of publication</i>	31 March 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - Turnitin
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
<i>Complaints</i>	tetik@okuokut.org
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Dil, “İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre şekillenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örümlü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem.”¹ olarak tanımlanmıştır. Tarihi süreç içerisinde dillerin birbirleri ile olan ilişkileri incelenmiş ve diller benzerliklerine göre yapı ve köken açısından sınıflandırılmıştır. Yapılarına göre dillerin sınıflandırılması yapılırken dillerin ses özelliklerine, kelime yapılarına ve cümle kuruluşlarına bakılmıştır. Buna göre dünya dilleri 3 grupta toplanmıştır:²

a. Tek Heceli (Ayrımlı) Diller: Bu gruba giren dillerde yapım-çekim ekleri yoktur. Kelimeleri tek hecedir. Anlamları ise genelde vurgu ile verilmektedir. Bu grubun en bilinen dili ise Çince'dir. Bu dilde cümlenin anlamı genelde dizilişten anlaşılabilir. Çincenin yanı sıra Vietnam dili, bazı Himalaya ve Afrika dilleri ve Avrupa'da Bask dili bu gruba örnek olarak verilebilir.

b. Çekimli (Bükümlü) Diller: Bu grupta ise kelime kökleri hem yeni kelime türetiminde hem de çekimlenirken değişikliğe uğrar. Bu grupta ekler kelimenin başına, sonuna veya ortasına gelebilir. Bu grubun en tipik örneği ise Arapçadır. Farsça, Hintçe, Almanca, Fransızca da bu gruptandır.

c. Eklemeli (Bitişken/Bağlantılı) Diller: Bu gruba giren dillerin en önemli özelliği kelimenin başına veya sonuna eklenen eklerdir. Yeni sözcüklerin türetilmesinde yapım ekleri kullanılır. Bu dillerde kelimenin kökü hep aynıdır, değişikliğe uğramaz. Bu gruba giren dillerden birisi de Türkçedir. Türkçenin yanı sıra bu gruba Moğolca, Mançuca, Tunguzca, Macarca, Fince gibi diller de girmektedir.

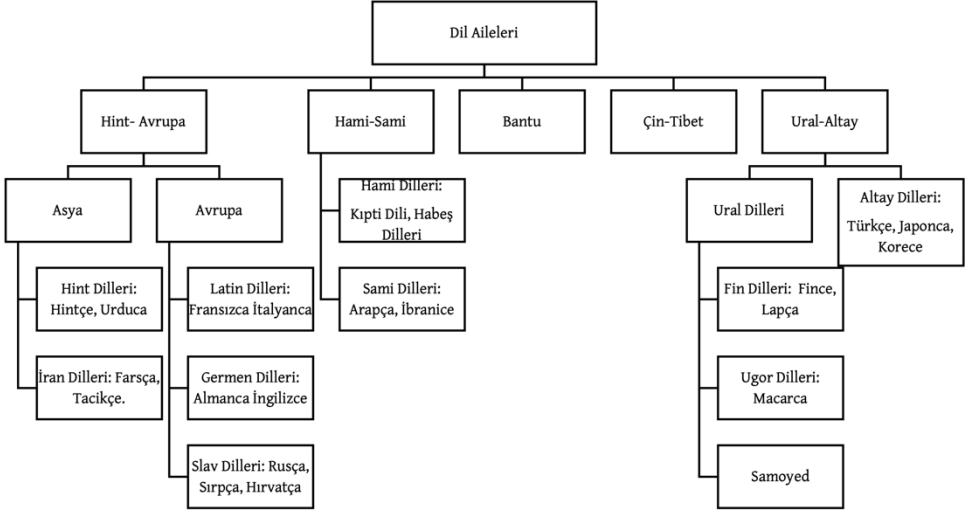
Diller, köken bakımından incelendiğinde ise bazı dillerin daha önceden aynı ana dile ait olup sonradan farklı coğrafyalara dağıldığı tespit edilmiştir. Bu farklı kolların oluşturduğu topluluğa ise *dil ailesi* denilmiştir.³ Dil ailesi, Türkçede şu şekilde tanımlanmıştır: “Aynı ana dilden türeyen ve aralarında akrabalık ilişkileri bulunan dillerin oluşturduğu bütün. Çin-Tibet, Hami-Sami, Hint-Avrupa, Altay ve Kafkas dil aileleri gibi. Türkçe, Ural-Altay dil grubunun Altay dilleri ailesindedir.”⁴ Bu dil ailelerini tabloda göstermek mümkündür.

¹ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992), 43.

² Ahmet Demircan, “Dillerin Sınıflandırılması ve Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri”, *Academia* (2007), 3-4.

³ Demircan, “Dillerin Sınıflandırılması” (2007), 5.

⁴ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 44.

Tablo 1: Köken Bakımından Dil Aileleri

Kaynak: Bu tablo, Zeynep Korkmaz' ın *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* kitabının Giriş bölümü baz alınarak hazırlanmıştır.

Yukarıda zikredilen dil aileleri, az sonra zikredilecek büyük tabloya nispeten daha özel bir sınıflandırmadır. Bu çalışmada ise tüm dillerin insanlar tarafından konuşuldukları dikkate alındığında aslında hepsinin tek bir kökene bağlanılabileceği düşünülerek inceleme yapılmıştır. İslâm dinine göre insanlığın kökeni Hz. Âdem'e (a.s) döner.⁵ Bu bilgi, dil açısından incelendiğinde, bütün dillerin de kökeninin tek olması ihtimali ortaya çıkar. Bu konu hakkında daha önce çalışma yapan dilbilimciler, köken ve tipoloji (yapı) bakımından farklı dil grupları içerisinde yer alan dillerin çoğunun akraba oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Büyük aile teorileri olarak da anılan bu çalışmalardan ilki 1960 yılında Rus Vladislav Markoviç İlliç-Svitıç (öl. 1966) tarafından yapılmıştır. *Nostratik dil teorisi* olarak da bilinen bu görüşe göre Arapçanın içerisinde yer aldığı Hami-Sami, Türkçeyi de kapsayan Ural-Altay, Kartvel, Hint-Avrupa, Dravid dil aileleri aslında birbiri ile akrabadır ve hepsi birlikte büyük bir dil ailesini oluşturur.⁶ Bu dil ailesinin ismi ise ilk kez 1903 yılında Holger Pedersen'in (öl. 1953) kaleme aldığı "Türkische Lautgesetze" (Türkçenin Fonetik Kanunları) isimli makalesinde geçmiştir. Büyük aile teorilerinin ikincisi ise 1980'li yıllarda Joseph Harold Greenberg (öl. 2001) tarafından öne sürülen *Avrasyatik dil teorisi*dir. Bu teoriye göre Etrüsk, Hint-Avrupa, Ural-Yukagir, Kore-Japon-Aynu, Altay, Gilyak, Çukçi-

⁵ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/358-363.

⁶ Ahmet Bican Ercilasun, "Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri", *Dil Araştırmaları* 12/12 (01 Haziran 2013), 18.

Kamçatka, Eskimo-Aleut dilleri aynı kökten gelmektedir.⁷ Görüldüğü üzere Avrasyatik dil ailesi Hami-Sami dil ailesini dolayısıyla da Arapçayı diğer dillerle akraba olarak kabul etmemektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İslam dinine göre fizyolojik olarak kökenlerimizin bir olmasına istinaden Arapça ve Türkçe -aynı dil ailesinden olmasalar bile- arasında birtakım benzerliklerin olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda genelde Sami dil ailesinin özeldede Arapçanın en önemli özelliği olan î râbın Türkçede bir benzerinin olup olmadığına dair bir inceleme yapılmaya çalışılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada aşağıda yer alan sorular araştırılmıştır:

1-Türkçede cümlenin öğeleri ve bu unsurların Arapçadaki ve Osmanlı Türkçesindeki karşılıkları nelerdir?

2- Türkçede hâl ekleri ne anlama gelmektedir ve kullanımları nasıldır?

3- Hâl eklerinin ve cümlenin öğelerinin ilişkisi nasıldır?

4- Arapçada î râb hareketlerinin kullanımları ne şekildedir?

5-Harekeler ve hâl ekleri örnekler aracılığı ile nasıl karşılaştırılabilir?

Literatür taramasında Arapçanın ve Türkçenin gramer açısından karşılaştırmasını yapan birtakım çalışmalara rastlanmıştır. Aşağıda bu çalışmaların bir kısmı zikredilmiştir:

- Halil İbrahim Tanç, “Arapça ve Türkçe’nin İsim Tamlamaları Açısından Karşılaştırılması”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2015), 1-15.

- Cemal Işık, “Arapça Sıfat Tamlamalarının Türkçe ile Karşılaştırılması”, *Ekev Akademi Dergisi* 64 (2015), 41-58. Cemal Işık, “Arapça ile Türkçe Arasındaki Temel Farklılıklar”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2015), 119-146.

- Hüseyin Yıldız, “Arapçadaki El- Takısının Türkçedeki Kullanımı Üzerine Notlar”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 7/3 (2017), 587-598.

- Mapdy Hasanin İsmail Hasan, “Arapça ve Türkçede Zarflar; Karşılaştırılmalı Bir İnceleme”, *Universal Journal of Theology* 3/3 (2018), 203-217.

- Eyup Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022).

Bu çalışmada yukarıda zikredilen 5 soruyu cevaplandırarak î râba benzeyen bir durum kategorisinin Türkçede de var olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda ise Arapça ve Türkçe arasında gramatik açıdan bazı çalışmaların yapıldığı ancak bu çalışmadaki gibi bir karşılaştırmanın olmadığı görülmüş ve bu alandaki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışma alanyazındaki boşluğu kapatması açısından son derece önemlidir.

⁷ Ercilasun, “Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri”, 19; Mehdi Rezaei, “Avrasyatik Dil Teorisi Bağlamında Türkçe ve Farsçanın Konumu”, *Türkbilgi* 25 (01 Ocak 2013), 27.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi kullanılmış ve veriler analiz edilirken betimsel analiz metodu takip edilerek özetleme ve yorumlama yapılmıştır. İçerik analizi metodu ile de cümlelerin öğelerinin ve hâl eklerinin Osmanlı Türkçesindeki karşılıklarına yer verilmiş buna ek olarak ise hâl ekleri bölümünde, her hâl ekinin cümledeki görevine örnek vererek konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın başlığından da anlaşılacağı üzere î'râb alametlerin ve hâl eklerin incelenmesinde karşılaştırma yöntemi de kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu veriler; araştırma soruları çerçevesinde tasnif edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, Türkçede cümlelerin öğeleri ve bu unsurların Arapça ve Osmanlıcada karşılıkları incelenmiştir. İkinci bölüm, Türkçede hâl eklerinin anlamları ve kullanımlarını içermektedir. Üçüncü bölümde, hâl eklerinin ve cümlelerin öğelerinin ilişkisi ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Arapçada î'râb hareketleri hakkında bilgi sunulmuştur. Son bölümde ise hareketler ve hâl ekleri örnekler aracılığı ile karşılaştırılmış ve açıklanmıştır.

Türkçede Cümlelerin Öğeleri

Konuya giriş yapmadan Türkçedeki cümlelerin öğeleri hakkında bilgi vermek ve bunların Arap dilindeki karşılıklarına değinmek konunun anlaşılması için son derece önemlidir. Türkçede cümlelerin öğeleri “*Cümlede bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir hükmü tam olarak anlatabilmek için kullanılan kelimelerin cümle bilgisinde aldıkları adlar.*”⁸ olarak tanımlanır. Cümlelerin öğeleri, temel ve yardımcı öğeler olmak üzere iki kısma ayrılır. Özne ve yüklem cümlelerin temel unsurları iken nesne, yer tamlayıcısı ve zarf cümlelerin yardımcı unsurlarıdır. Her cümlede bir fiil bulunurken, diğer unsurlardan birden fazla olması mümkündür.⁹ Zeynep Korkmaz'ın *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde cümlelerin temel unsurları özne, yüklem, nesne, tamlayıcı ve zarf olarak verilirken; yardımcı unsurların ünlem ve bağlaç olduğu söylenmiştir.¹⁰ Ancak ünlem ve bağlaç cümle dışı unsurlar olarak kabul etmek daha yerinde olacaktır. Zira bunlar Muharrem Ergin'e göre cümledeki fiille ilgisi olmayan sadece cümleye ilave edilen unsurlardır.¹¹ Buna göre Türkiye Türkçesinde cümlelerin öğeleri şu şekildedir:

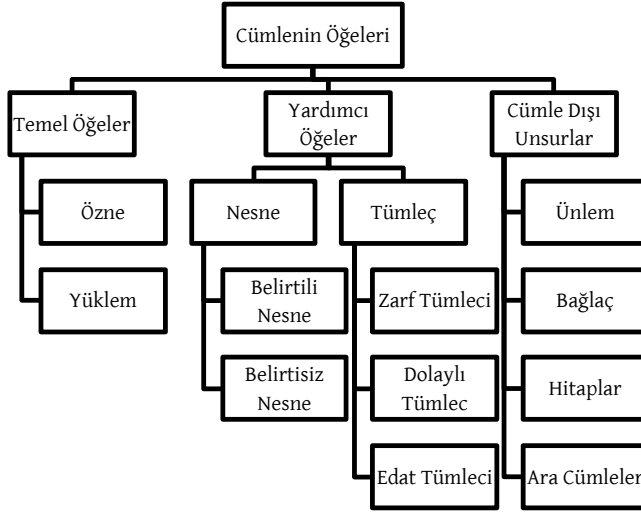
⁸ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 33.

⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, 2009), 398.

¹⁰ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 33.

¹¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 401.

Tablo 2: Türkiye Türkçesinde Cümlenin Öğeleri

Kaynak: Bu tablo, Muharrem Ergin' in *Türk Dil Bilgisi* isimli eserinin 399-401. sayfaları baz alınarak hazırlanmıştır.

Özne: Özne, Osmanlı Türkçesinde fail, mübteda ve müsnedün ileyh kavramları ile karşılanmıştır. Fiilin kılışı ile doğrudan ilgili olan kişi veya şeydir.¹² Bizzat zikredilmese bile fiilin içerisinde varlığı hissedilir. Daima yalın hâldedir.¹³ Arapçada ise özne, fail olarak bilinmektedir.

Yüklem: Cümledeki hareketi, olayı, işi, yargıyı bildiren, fiil çekimine girmiş kelimedir. Cümlenin temel ögesidir. Fiil veya isim soylu bir kelime olabilir.¹⁴ Türkçede asıl unsurun tali (ikincil) unsurdan sonra gelmesi prensibi gereği, fiil cümlenin asıl unsuru olduğundan cümlede sonda gelmektedir.¹⁵

Nesne: Fiillerin bir kısmı geçişli bir kısmı da geçişsizdir. Geçişsiz fiiller olma, geçişli fiiller ise yapma ifade eder. Bu geçişli fiiller etkileyebilecekleri bir nesne ister. Nesne yalnızca geçişli fiillerde bulunur.¹⁶ Belirtili ve belirtisiz olmak üzere ikiye ayrılır:

Belirtisiz Nesne: Osmanlıcada *mefulün bih gayri sarîh* olarak bilinmektedir. Cümledeki fiilin bir kişiyi ya da bir şeyi etkilemediğini gösterir. Bunun yanı sıra *Gramer Terimleri Sözlüğü*'ne göre Arapçada meful-ü bihin nekre olduğu durumları ifade etmek için kullanılmıştır.

Belirtili Nesne: Osmanlıcada *mefulün bih sarîh* olarak isimlendirilmiştir. Cümledeki fiilin belli bir kişiyi veya nesneyi etkilemesi için nesnenin yükleme hâli ekini almasına

¹² Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 119.

¹³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 399.

¹⁴ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 174.

¹⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 399.

¹⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 399-400.

denir. Nitekim yükleme hâlinin eki bir belirti unsurudur. Arapçadaki *marife* kavramının yerine de kullanılmıştır.¹⁷

Bu kavramların neden *marife* ve *nekre* yerine seçildiği de açıktır. Zira Türkçede ‘Kitabı aldım.’ demek ile ‘Kitap aldım.’ demek arasında anlam farkı vardır. Birincisinde alınan kitabın belirli, diğerinde belirsiz olduğu anlaşılmaktadır. ‘Kitap’ sözcüğü de ilk cümlede belirtili nesne iken; ikinci cümlede belirtisiz nesne konumundadır.

Tümlec: Osmanlıcada *meful* ve *mütemmim* olarak bilinmektedir. Cümle içerisinde fiilin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan öğelerin genel adıdır. Nesnelere, dolaylı tümleci, zarf tümlecini ve edat tümlecini kapsar.¹⁸ *Güncel Türkçe Sözlük*’te de hâlâ tümlecini karşılığı olarak verilmektedir.¹⁹

Dolaylı tümlec: Bu öge de Osmanlıcada *mefulün bih gayrı sarîh* olarak isimlendirilmiştir. Cümlede yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ve kesinleştiren; bulunma, çıkma ve yönelme hali ekleri veya bir edat almış bulunan tümlec türü olarak tanımlanır.²⁰

Zarf tümleci: Arapçadaki *meful-ü fihin*, halin ve *mefulü li eclihin* karşılığı olarak görülebilir. Zira az sonra tanımlanacağı üzere zarf tümleci yüklemi durum, zaman, miktar, yer-yön açılarından tamamlar. Zarf tümleci, cümlede fiilin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ve kesinleştiren; bulunma, yönelme ve çıkma hali eklerinden biriyle veya bir edatla birlikte kullanılan isimdir.²¹ Dolayısıyla bir kelimenin zarf tümleci olabilmesi için *bulunma*, *çıkma*, *yönelme hâl* eklerini alması gerekir.

Edat tümleci: Fiili; amaç, araç, birliktelik, neden yönlerinden tamamlayan “ile, için” edatlarıyla oluşturulmuş ögedir. Yükleme sorulan “Ne ile? Kiminle? Ne için? Kimin için?” sorularıyla bulunur.²²

Osmanlı Türkçesindeki tabirlerde görüldüğü üzere o dönemde Arapça kavramlar ile Türkçe kavramlar arasında ilişkiler kurulmuş ve her iki dilde de olan terimler Arapçasına benzer şekilde tabir edilmiştir. Arapçadaki temel yapı olan fiil+fail+meful birlikteliği, Türkçede özne+nesne+yüklem şeklinde mevcuttur.

Türkçede Hâl Ekleri

İ'râb, nasıl ki Arapçada aldığı hareketlerle kelimenin cümledeki görevini gösteriyorsa buna benzer bir durum Türkçede de mevcuttur. Hâl, Korkmaz, tarafından *Gramer Terimleri Sözlüğü*nde şu şekilde anlatılmıştır: “İsmi cümle içinde bulunduğu dilbilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum. Türkçede isimler yalın, yükleme, ilgi, bulunma, yönelme, çıkma hallerinde bulunurlar.”²³ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere ekler ile durum kategorileri arasında bir ilişki bulunmaktadır.

¹⁷ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 23.

¹⁸ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 152.

¹⁹ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Meful” (Erişim 16 Şubat 2023).

²⁰ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 47.

²¹ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 200.

²² “Cümlenin Öğeleri | Türk Dili ve Edebiyatı”.

²³ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 77.

Yalın Hâl

İsmin herhangi bir çekim eki almamış halidir. Çoğul, iyelik ve bildirme ekleri almış olabilirler. *Nominatif hâl* de denir.²⁴ Yalın hâlde olan isimler cümlede özne, yüklem, belirtisiz nesne ve zarf tümleci görevinde olabilirler.

“Kalem aldım.” cümlesinde altı çizili sözcük, cümlede yalın hâlde bulunmakta ve belirtisiz nesne görevini üstlenmektedir.

“Okul güzeldir.” cümlesinde ‘okul’ kelimesi cümlelerin öznesi konumundayken, ‘güzel’ yalın hâldeyken kendisine Osmanlıcada *edat-ı isnâd* veya *haber edatı* denilen *bildirme eki*²⁵ olarak yüklem konumunda gelmiştir.

“Akşam geliriz.” cümlesindeki altı çizili yalın kelime zaman bildirdiğinden zarf tümleci konumundadır.

Belirtme (Yükleme/Yapma/ Meful-ü bih sarih) Hâli

Cümlede geçişli fiilin etkisi altında kalan ismin içinde bulunduğu haldir.²⁶ Türkçede bu hâl -ı/-i/-u/-ü ekleri ile gösterilir. Araya bazen kaynaştırma harfi girebilir. Cümle içerisinde genellikle Osmanlıcada *meful-ü bih sarih* olarak da bilinen *belirtili nesne* görevindedir.²⁷ Ayrıca *akuzatif hâl* olarak da bilinir.²⁸ ‘Neyi’ sorusunun cevabıdır.

“Kitab-ı aldım.” cümlesindeki -ı eki sayesinde bu kelimenin cümlede belirtili nesne yani meful-ü bih konumunda olduğu söylenebilir.

Yukarıda da değinildiği gibi bir kelimenin belirtili nesne olarak adlandırılması için yüklem hâli ekinin varlığı şarttır. Osmanlıcada meful-ü bih sarih olarak adlandırılan tek tümleç de belirtili nesnedir.

Yönelme Hâli (Meful-ü ileyh)

Kelime gruplarında ve cümlede adı fiile yönelme/yaklaşma işlevi ile bağlayan durumdur. İsim bu hâlde -e/-a ekleri alır.²⁹ *Datif hâli* olarak da bilinir.³⁰ Osmanlıcada *meful-ü ileyh* olarak bilinen bu hâl, cümle içerisinde genel olarak dolaylı tümleç olarak bulursa da zaman zaman zarf tümleci ve yüklem olarak da gelebilir.³¹

“Sinema-y-a gidiyorum.” cümlesindeki -a eki sebebiyle altı çizili kelime dolaylı tümleç olmuştur. Sağlamasını yapmak için fiile ‘nereye’ sorusu sorulur. Bu soru dolaylı tümlecin sorusudur.

“Akşam-a yağmur bekleniyor.” Burada ise zaten zaman bildiren bir kelimeye gelmiştir. ‘Ne zaman’ sorusuna cevap verdiği için zarf tümlecidir.

²⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 227-228; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 23; Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 169.

²⁵ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 24.

²⁶ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 24.

²⁷ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 175.

²⁸ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 228.

²⁹ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 24.

³⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 228.

³¹ “İsmin Hâlleri”, *Türkçe öğretmeni* (31 Ocak 2017).

“Benim itirazım haksızlığ-a-dir.” Burada yönelme eki alan kelime, bildirme eki olarak yüklem konumuna gelmiştir.

Bulunma (Kalma /Meful-ü fih) Hâli

Yüklemdeki oluşun ve kılışın yerini bildiren durumdur. –da/-de ekleri ile yapılır.³² Genellikle dolaylı tümleş olsa da zaman bildiren isimlerin sonuna geldiğinde zarf tümleci de olabileceği gibi, bildirme kipi aldığı anda yüklem de olabilir. *Lokatif hâl* olarak da bilinir.³³ Osmanlı Türkçesinde bu hâle *meful-ü fih* denmiştir.³⁴

“Ev-de kalacağım.” cümlesinde –de eki altı çizili kelimenin 3 görevi olması mümkündür. ‘Nerede’ sorusunu sorduğumuzda ‘evde’ cevabını alabiliriz. Bu sebeple bu cümlede bulunma hâli eki sayesinde kelime dolaylı tümleş olmuştur. Eğer “Osmanlı dönemin-de kasideler yazılırdı.” denilirse, dönem kelimesi bir zaman ifadesi olduğu için zarf tümleci görevini üstlenmiş olur.

“Her şey yerli yerin-de-dir.” cümlesinde ise bulunma hâli eki yüklem konumunda gelmiştir.

Bu ek yer ve zamana işaret ettiğinden daha doğrusu ‘fi’ harf-i cerinin anlamını taşıdığından meful-ü fih denmiştir. Türkçede ise mekâna işaret eden ögeyi dolaylı tümleş, zamana işaret edeni ise zarf tümleci olarak ayırdığımızdan bu ekin, iki tümlece de işaret ettiği söylenebilir.

Ayrılma (Çıkma/ Uzaklaşma / Meful-ü Anh) Hâli

Eklendiği isimde, yüklemün işaret ettiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumudur. –dan/-den ekiyle yapılır.³⁵ *Ablatif hâl* olarak bilinir.³⁶ Osmanlı Türkçesinde *meful-ü anh* olarak karşılanmıştır.³⁷ Eklendiği cümleyi dolaylı tümleş bazen de anlamına göre zarf tümleci, edat tümleci ve yüklem de yapar.³⁸

“Ev-den ayrıldım.” cümlesinde ‘ev’ kelimesi, kendisine eklenen –den eki ile dolaylı tümleş olmuştur.

“Sevgi gönül-den-dir.” cümlesinde –den ekine gelen bildirme kipi sayesinde cümlede yüklem görevini kazanmıştır.

“Sevinç-ten ağladım.” cümlesinde altı çizili kelimeye ‘neden’ sorusunu sorduğumuzda ilgili cevabı alabildiğimiz için zarf tümlecidir.

Osmanlı Türkçesinde bu hâl *meful-ü anh* ismi ile karşılanmıştır. Büyük ihtimalle uzaklaşma anlamı içerdiğinden isimlendirmede *min* harfi ceri yerine *an* harfi ceri tercih edilmiştir.

³² Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 24.

³³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 228.

³⁴ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 210.

³⁵ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 24.

³⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 228.

³⁷ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 210.

³⁸ “İsmin Hâlleri” (31 Ocak 2017).

Eşitlik (Müsavat) Hâli

Eşitlik hâli, geldiği isim ile fiil veya cümlelerin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurmaya yarayan bir durumdur. Zaman içerisinde bir yapım ekine dönüştüğünden hâl eki olarak kullanımı son derece azalmıştır. –ca/ce eki ile yapılır.³⁹ Eşitlik haline *ekvatif hâl*⁴⁰ de denir. Bu ekin geldiği isimler, cümle içerisinde zarf tümleci veya yüklem olarak kullanılır.⁴¹

“Onun hareketleri çoğu zaman çocuk-ça-dır.” cümlesindeki altı çizili kelimeye gelen –ça eşitlik hâli ekidir. –dır ekinin de gelmesiyle cümle içerisinde yüklem vasfını kazanmıştır.

“Saatler-ce ders çalıştım.” cümlesinde ‘saat’ kelimesi zaman anlamı içerdiğinden ona gelen –ce eki ile bu kelime zarf tümleci görevini üstlenmiştir. Bu eki alan isimler cümlede ya yüklem ya da zarf tümleci olarak bulunabilmektedir.

Vasıta Hâli

Adın belirttiği nesnenin vasıta olarak kullanıldığını, fiile vasıta olduğunu belirtmek için kullanılan hâldir. Türkiye Türkçesinde artık kalıplaşmış zarflar halinde yer almaktadır. Bu hâl ‘ile’ edatı veya –le eki ile kullanılır.⁴² *Instrumental hâl* olarak bilinir.⁴³ Cümle içerisinde zarf tümleci, edat tümleci ve yüklem olarak kullanılabilir.⁴⁴

“O bundan sonra benim-le-dir.” Bu cümlede ‘benim’ kelimesine gelen vasıta hali eki –le, kendisinden sonra gelen –dir ekinin de yardımıyla cümlede yüklem konumunda gelmiştir.

“Oğlum babasını mutluluk-la karşıladı.” ‘Nasıl’ sorusunun cevabı olan zarf tümleci bu cümlede zarflık işlevini –la eki sayesinde kazanmıştır.

“Yönetici benim-le görüşecekmış.” cümlesindeki altı çizili kelime edat tümlecidir. Yükleme sorulan ‘kiminle’ sorusuyla bulunur. Buradaki –le vasıta eki olmasa cümlede edat tümleci görevini üstlenmesi mümkün değildir.

Hâl Eklerinin ve Cümlelerin Ögelerinin İlişkisi

Yukarıda elde edilen bilgilerden yola çıkarak hâl ekleri ile ögelerin ilişkisini gösteren bir tablo hazırlanmıştır. Buna göre Türkçede yedi hâl eki, cümlelerin yedi farklı ögesine işaret etmektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere özne ve belirtisiz nesne yalnızca yalın hâlde gelmekteyken; belirtili nesne de sadece yükleme hâlde gelmektedir. Tümleçler birden fazla hâlde gelmekteyken onların birbirinden ayırt edilmesini sağlayan esas unsur ise anlamda gizlenmektedir. Bu durum Arapçanın ve Türkçenin ortak bir özelliği olarak kabul edilebilir. Nitekim bilindiği üzere Arapçada birden çok kelime fetha hareketini alabilir. Hangisinin meful, hangisinin hâl olduğu cümle içerisindeki anlam ve işaretlerden çıkarılır. Türkçede edat tümleci ise yalnızca

³⁹ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 25.

⁴⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 228.

⁴¹ “İsmin Hâlleri ve Hâl-Durum Ekleri | Türk Dili ve Edebiyatı” (Erişim 29 Haziran 2022).

⁴² Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 25.

⁴³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 228.

⁴⁴ “İsmin Hâlleri ve Hâl-Durum Ekleri | Türk Dili ve Edebiyatı”.

vasita ve ayrılma hâl ekleri ile gelmektedir. Buna ek olarak eşitlik hâli ekini -yüklem cümlede belli olduğundan- zarf tümlecine has kılmak mümkündür.

Görüldüğü kadarı ile yüklem yedi hâl ekinden altısı ile kullanılmaktadır. Yüklem kullanılmadığı tek hâl eki, belirtili nesnenin eki olarak bilinen yükleme hâli ekidir.

Tablo 3: Hâl Ekleri ve Cümlelerin Ögelerinin İlişkisi

<p>Yalın Hâl *Özne *Yüklem *Belirtisiz Nesne *Zarf Tümleci</p>	<p>Yükleme Hâli *Belirtili Nesne</p>	<p>Yönelme Hâli *Dolaylı Tümleç *Zarf Tümleci *Yüklem</p>
<p>Bulunma Hâli *Dolaylı Tümleç *Zarf Tümleci *Yüklem</p>	<p>Vasita Hâli *Zarf Tümleci *Edat Tümleci *Yüklem</p>	<p>Ayrılma Hâli *Dolaylı Tümleç *Zarf Tümleci *Edat Tümleci *Yüklem</p>
<p>Eşitlik Hali *Zarf Tümleci *Yüklem</p>		

Kaynak: Bu tablo, yukarıda zikredilen veriler baz alınarak hazırlanmıştır.

Hâl Eklerinin Diğer Görevleri

Hâl eklerinin tek görevi kelimenin cümledeki konumuna işaret etmek değildir. Bazı hâl eklerinin kelimeye kazandırdığı başka anlamlar da vardır. Örneğin, ayrılma hâli eki (-dan/den) geldiği kelimenin cümledeki görevine işaret etmenin yanı sıra bazen farklı görevleri de üstlenebilmektedir:⁴⁵

-Ayrılma hâli eki bazen yapım eki olarak kullanılıp, geldiği kelimeyi zarf veya sıfat yapabilmektedir. Örneğin, “can-dan dost” yapısından ayrılma hâli eki, geldiği kelimeye yapım eki görevini üstlenmiş ve dost kelimesinin sıfatı olmuştur.

- Bazı durumlarda isim tamlamasındaki -ın ekinin yerine geçebilir. Bu durum “çocuklar-dan biri” örneğinde görülmektedir.

-Üstünlük anlamı taşıyan sıfat öbekleri oluşabilir. “Gül-den kırmızı yanaklar” örneğinde yanakların gülden daha kırmızı olduğu anlamında bir üstünlük kurulmuştur.

-Ayrılma hâli eki kelimeye nedensellik anlamı katabilir. “Yağmur-dan yürüyemedik.” cümlesinde yürümemenin nedeni olarak yağmur gösterilmiştir.

Ayrılma hâli ekinin yanı sıra yönelme hâli ekinin de (-e/a) cümlelerin ögelerine işaret etmek dışında bazen ‘için’ edatının yerine kullanıldığı olmuştur. “Oğlum-a elbise aldım.” cümlesindeki yönelme hâli eki ‘için’ anlamındadır.

⁴⁵ “İsmin Hâlleri ve Hâl-Durum Ekleri |Türk Dili ve Edebiyatı”.

Hâl eklerinin bu ek görevlerinden yola çıkarak, hâl eklerinin yalnızca biçimsel açıdan değil; anlamsal açıdan da ele alınması gerektiği söylenebilir.

Arapçadaki î râb Alametleri

Arapçada î râb konusu çeşitli başlıklar altında incelenmektedir. Bu çalışmada yalnızca hareketlerle î râb konusu incelenecektir. Türkçede hâl ekleri çoğullarda değişmediğinden ve Türk dilinde ikil yapılar olmadığından burada sadece Arapçadaki müfret, mu'reb kelimelerin î râbından bahsedilmiş; takdirî î râb, mahallî î râb, harflerle î rab, hazf ile î râb gibi konulara değinilmemiştir.

Müfret isimlerde î râb alametleri zamme, fetha, kesre olmak üzere üç tanedir. Bu üç hareketin kullanıldığı birçok yer vardır. Müfret isimlerde zamme, ref alametidir. *Avâmil* risalesinde merfu kelimeler şu şekilde sıralanmıştır: Fâil, mübtedâ, haber, inne'nin haberi, kâne'nin ismi, cinsini nefyeden lâ'nın haberi ve leyse'ye benzeyen mâ ve lâ'nın ismidir.⁴⁶

Müfret isimlerde fetha, nasb alametidir. Mansûb kelimeler şunlardır: Mefuller, hâl, temyiz, müstesna, inne'nin ismi, kâne'nin haberi, cinsini nefyeden lâ'nın ismi ve leyse'ye benzeyen mâ ve lâ'nın haberidir.⁴⁷

Müfret isimlerde kesre, cer alametidir. Arapçada mecrûr olan iki öge vardır: Bunlardan birisi ism-i mecrûr yani harf-i cerden sonra gelen kelime, bir diğeri ise muzâfun ileyh'tir.⁴⁸

Bu bilgiler genel kurallardır. Görüldüğü üzere hareketlerin cümlelerin öğelerini sınırlamak, işaretlemek dışında ek görevleri bulunmamaktadır. Buna ek olarak Arapçada fâilin her daim merfu olduğu bilinse de bazı yakın ilişkilerden (Kendinden önce harf-i cer gelmesi, isim tamlaması şeklinde gelmesi vb.) dolayı mecrûr olarak da gelebilmektedir.⁴⁹

(er-R`ad 13/43){ كفى بالله شهيدا }

'Şahit olarak Allah yeter.' anlamına gelen bu ayette aslında Allah kelimesi fâildir. Ancak kendisinden hemen önce harf-i cer geldiği için zammeli değil de kesreli okunmuştur yani /i sesiyle işaretlenmiştir. Bazı durumlarda da mansûb gelmesi gereken mefuller mecrûr olarak da gelebilmektedir. Örneğin, meful-ü lehin mansûb olarak gelmesi için bazı şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartları taşımazsa kendisinden önce harf-i cer gelmektedir.⁵⁰

فتم الصلاة لا بتغاء وجه الله

'Allah rızası için namaz kıldım.' anlamına gelen bu örnekte de yukarıdakine benzer bir durum söz konusudur. Normalde fethalı okunması gereken 'ابتغاء' kelimesi, kendisinden önce harf-i cer geldiği için mecrûr olarak işaretlenmiştir. Görüldüğü

⁴⁶ İsmail Çelik (ed.), *Mecmû'âtü'n-Nahvi: 'Avâmil, İzhâr, Kâfiye* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2013), 22-24.

⁴⁷ Çelik, *Mecmû'âtü'n-Nahvi: 'Avâmil, İzhâr, Kâfiye*, 24-26.

⁴⁸ Çelik, *Mecmû'âtü'n-Nahvi: 'Avâmil, İzhâr, Kâfiye*, 26.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Eyup Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022), 103-104.

⁵⁰ Hâlid el-Zherî, *Şerhu't-Taşrih 'ale't-Tavzîh* (Beyrut: Dârü'l- kütübî'l- ilmiyye, 2000), 1/509-511.

üzere her daim fâil zammeli, meful fethalı gelmez. İşte bu tür durumlarda bu kelimelere mahalli i`râb verilir. Bu durum Türkçede söz konusu değildir.

Arapçada i`râba ayrı bir önem verilir. I`râb alametleri mananın belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Bu role değinmek için klasik nahiv kitaplarında çok sık geçen bir örneğe yer vermek gereklidir:⁵¹

ما أحسن زيدًا
ما أحسن زيدًا
ما أحسن زيدًا؟

Bu üç cümle incelendiğinde yapısal olarak aynı oldukları, tek farklarının son harflerdeki hareketler olduğu anlaşılmaktadır. Bu hareke farklılıkları üç cümleye de birbirinden farklı anlamlar katmıştır. Örneğin; ilk cümle fiil-i taaccüb-i evvel kalıbıdır; dolayısıyla Zeyd kelimesi fethalı olarak okunur ve cümle “Zeyd ne kadar güzel/hoş!” anlamına gelir. İkinci cümlede ise Zeyd zammelidir ve cümle “Zeyd güzel olmadı/iyilik yapmadı.” olarak çevrilir. Üçüncü cümlede ise Zeyd muzâfün ileyh konumunda olduğundan mecrûr olarak okunmaktadır. Cümle ise “Zeyd’in neyi güzel?” olarak tercüme edilebilir. Görüldüğü üzere 3 farklı harekeden 3 farklı cümle ortaya çıkmıştır. Bu örnekler üzerinden hareketlerin anlamları belirlemedeki önemi açıkça görülmüştür. Buna ek olarak yukarıdaki örneklerde Zeyd kelimesinin hareketi değişikçe cümledeki konumunun ve dolayısıyla da anlamının değiştiği açıkça görülmektedir.

Harekelerin ve Hâl Eklerinin Örnekler Aracılığı ile Karşılaştırılması

Dilbilimde durum kategorisi bir ismin cümledeki konumuna ve rolüne işaret eder. Dolayısıyla bir ismin sonuna gelen ekler, o ismin cümledeki konumuna, durumuna delalet eder. Örneğin Türkçede yalın halin özneyi, belirtme hâl ekinin ise nesneyi gösterdiğine daha önce değinilmişti. Bu bağlamda Arapçada da zamme faillik, fetha mefullük durumlarına işaret eder.⁵² Bu bölümde hareketlerin ve hâl eklerinin birbirlerine olan benzerlikleri ve farklılıkları örnekler aracılığıyla incelenecektir.

Harekeler ve Hâl Ekleri Arasındaki Benzerlikler

Bu bölümde hâl ekleri ile hareketlerin benzer yönlerine değinilmiştir. Arapçada i`râb hareketleri değişince mananın değişmesine benzer bir durum Türk dilinde de vardır. Eklerin manayı nasıl değiştirdiğine aşağıdaki cümleleri örnek olarak verilebilir:

- Gülüşüne dünya-y-ı değişmem. (Belirtme hâli eki)
- Gülüşünü dünya-y-a değişmem. (Yönelme hâli eki)

Bu iki cümle okunduğunda aynı kelimeler kullanılmasına rağmen, sonlarına gelen eklerin farklı olmasından dolayı anlamlarında da farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilk cümlede kişi, dünya ile sevgilisinin gülüşü arasında sevgilisinin gülüşünü

⁵¹ Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhâlik Azîme (Beirut: Âlemü'l-kütüb, ts.), 4/173-186.

⁵² Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 99.

tercih ederken; ikinci cümlede kişi, dünyayı sevgilisinin gülüşüne tercih etmektedir. Bu duruma Arap dili için aşağıdaki ayet örnek verilebilir:

(et-Tevbe 9/3) { أَنْ اللَّهُ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ }

Allah ve Resûlünün Allah'a ortak koşanlardan uzak olduğunu bildiren bu ayet, birçok âlim tarafından Arap dilinin kurallarının toplanmasının sebebi olarak gösterilmiştir. Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî (öl. 911/1505) de *Sebebü vaz'î ilmi'l- Arabiyye* isimli eserinde bunun hikâyesine yer vermiştir.⁵³ Bilindiği üzere Arapçada asıl olan atfın en yakına yapılmasıdır. Bu sebeple ayeti okuyan bazı kişiler bilinçsizce رَسُولُ kelimesini önceki kelimeye atfı yapıp mecrûr olarak okumuşlardır ancak bu şekilde yapılan bir okumada Allah'ın Peygamber efendimizden uzak olduğu anlamı çıkar ki bu anlam caiz değildir. Bu kelime merfu olarak okunduğunda ise mübteda veya بَرِيءٌ kelimesindeki gizli zamire matuf⁵⁴ olabileceği söylenmiştir ki bu durum ayetin verdiği mesaja daha uygundur.

Bazı durumlarda ekler veya hareketler cümlelerin manasını değiştirmezler sadece kelimenin cümledeki görevini değiştirir. Türkçede buna aşağıdaki örnekler verilebilir:

- Ev-de-y-im. (Bulunma hâli)
- Ev-e girdim. (Yönelme hâli)

Yukarıdaki cümleleri kullanan kişi, her iki cümlede de 'ev' kelimesine farklı ekler verse de aslında mana olarak evin içerisinde olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Ancak kişi bu durumu ilk cümlede bulunma hâli eki ile ifade ederken, ikinci cümlede ise yönelme hâli ekini kullanmayı tercih etmiştir. Bu sebeple de ev kelimesinin cümledeki görevi de değişmiştir. İlk cümlede yüklem konumunda gelmişken; ikinci cümlede ise dolaylı tümleç görevindedir.

Buna ise Arapçadan fiil-i taaccüb-i evvel ve sâni kalıpları örnek verilebilir:

ما أحسن محمدا.
أحسن بمحمد.

Bu iki cümlelerin genel olarak manası incelendiğinde, bu cümleleri kuran kişinin, Muhammed'in ne kadar güzel olduğuna vurgu yapmak istediği anlaşılmaktadır ancak Muhammed ismi ilk cümlede fetha hareketi alıp, mansûb halde gelirken; ikinci cümlede kesre alıp, mecrûr halde gelmiştir. Cümle içerisinde محمد kelimesinin hareketler dolayısıyla görevi değişse de cümlelerin anlamında önemli bir değişiklik söz konusu olmamıştır.

Cümlelerde manaların tam olarak anlaşılabilmesi için hareketlere ve hâl eklerine ihtiyaç vardır. Türkçe üzerinden örnek verilecek olunursa; birisi "Ahmet ev gitti." derse manada kapalılık meydana gelir. Ahmet'in ev-e mi gittiği yoksa ev-den mi gittiği tam olarak anlaşılabilir. Buna ek olarak da eklerin düşüşü ile cümlelerin de fesahatinin kaybolduğu gözlemlenmiştir. Arapçada da hareketlerin hafzedilmesinin mana karışıklığına yol açtığı bazı durumlar vardır. Örneğin, kişi "ضرب أحمدُ يزيدُ" dediğinde döven kişinin Yezid mi yoksa Ahmed mi olduğu anlaşılmamaktadır.

⁵³ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Sebebü vaz'î ilmi'l- Arabiyye* (Beyrut/Şam: Dârü'l-hicra, ts.), 30.

⁵⁴ Sabrî Abdülazîm vd., *İ'râbü'l-Kur'ân-i'l-Kerîm* (Tanta: Dârü's-sahabeti li't-türâs, 2006), 2/842.

Verilecek uygun hareketlerle mana açık hale gelecektir. Bu bağlamda Akşit şöyle demiştir:

“Arapça sözdiziminde ismin özne konumunda iken “u / ü” sesi ya da işaretliyle belirtilmesi onu “a / e” sesiyle işaretlenen nesne konumundaki isimden ayırt etmek içindir. Özne ve nesne farklı seslerle işaretlenmediği takdirde cümlenin öğeleri birbiriyle karışır ve anlam belirsizleşir.”⁵⁵

Eklerin önemine dair, Hafız Murat’ın seslendirdiği “Yeşil Ördek Gibi Daldım Göllere” isimli türküden bir örnek verilebilir. Bu türküde “*Getir, el basayım kalamullahı*”⁵⁶ ifadesi geçmektedir. Bu cümle incelendiğinde ‘kalamullah-ı’ ifadesinin aslında ‘getir’ fiili ile ilişkili olduğu anlaşılır. Eğer türküyü söyleyen kişi ‘kalamullah-a’ deseydi o zaman bu ifade ‘el basayım’ fiili ile ilişkilendirilirdi.

Görüldüğü üzere Türkçede hâl ekleri, Arapçada ise i`râb hareketleri mananın belirlenmesinde ve anlam karışıklığının önlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Hâl ekleri, kelimenin cümledeki görevini sınırlasa da tam mananın anlaşılması için yükleme sorulması gereken bazı sorular da bulunmaktadır. Bu sorulara cümlenin öğeleri kısmında değinilmiştir. Buna benzer bir durum hareketlerde de vardır. Bilindiği üzere her üç hareke de tek bir öğeye delalet etmemektedir. Örneğin, fetha hareketini meful aldığı gibi hal ve temyiz de alabilmektedir. Bu durumda fethanın tam olarak hangi öğeye delalet ettiğini bulmak için cümlede inceleme yapılması gerekmektedir.

Genel olarak bakıldığında Arapçada müfret bir fail eğer mebni değilse zamme yani u/ü sesi ile işaretlenirken; Türkçede özne yalın hâlde gelmektedir. Arap dilinde mefuller fetha yani a/e sesi ile hareketlenirken; Türkçede mefulün karşılığı olabilecek tümleçler ve nesnelere farklı hâl eklerini alabilmektedir. Nesnelere ilgili ise özel bir durum söz konusudur. Belirtisiz nesne her daim yalın hâlde gelirken, belirtili nesne ise belirtme hâli eki almaktadır. Buna ek olarak nasıl ki Arapçada her harf-i cerin ve mefulün ilişkili olduğu bir fiil varsa Türkçede de tümleçlerin ve nesnelere ilişkili oldukları fiiller vardır. Yukarıda zikredilen “Getir, el basayım kalamullahı” ifadesi bunun güzel bir örneğidir.

Harekeler ve Hâl Ekleri Arasındaki Farklılıklar

Harekeler ve hâl ekleri arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. İlk farklılık sayılardadır. Nitekim, Türkiye Türkçesinde yedi hâl eki varken; Arapçada bunun karşılığı olabilecek üç hareke bulunmaktadır. Bu üç hareketin yanı sıra Arap dilinde Türkçede yer almayan mahallî i`râb, harflerle i`râb gibi i`râb alametleri de bulunmaktadır.

Türk dilinde yedi durum kategorisi yedi öğeye işaret etmektedir. Arap dilindeki müfret mu`reb kelimelerin alameti olan üç hareke 23 öğeye işaret etmektedir. Zamme

⁵⁵ Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 100.

⁵⁶ “Hafız Murat- Yeşil Ördek Gibi Daldım Göllere”, haz. Hafız Murat Kasetçilik, Mihrimah Sanat Evi Youtube (21 Kasım 2019), 2.38-2.45.

harekesi Avâmîl risalesine göre sekiz ögeye, fetha 13 ögeye ve kesre ise iki ögeye işaret etmektedir.

Harekeler ile hâl ekleri arasındaki farklılıklardan bir tanesi de Türkçenin sondan eklemeli bir dil olmasından kaynaklanmaktadır. Arap dilinde hareke alan bir kelime başka bir ek/işaret alamazken; Türkçede bir kelime hâl eki aldıktan sonra başka ekler de alabilmektedir.

Bilindiği üzere Arapçada konuşma sırasında düşürülen harekeler bazı durumlarda konuşan kişinin fesahatine zarar vermeyebilir ancak Türkçede kişi konuşurken hâl eklerini düşürürse bu Türkçenin fesahatine zarar verir. Eğer Türkçe konuşan birisi ‘Ali okul- ayrıldı.’ şeklinde bir cümle kurarsa güzel bir Türkçe kullanmamış olur. Ancak Arapçada durum böyle değildir. Kişi “ضرب أحمد يزيد” cümlesini kurduğunda yani son harekeleri telaffuz etmediğinde bu durum fesahate zarar vermez.

Sonuç

Bu çalışmada hâl ekleri ve î râb harekeleri incelenmiş ve aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda hâl eklerine en çok benzeyen î râb alametlerinin harekeler olduğu anlaşılmış ve bundan dolayı konuyu uzatmamak adına diğer alametlere yer verilmemiştir. Türkçedeki eklerin ve Arapçadaki harekelerin birbirleri ile benzerlikleri incelendiğinde ilk olarak; her ikisinin de ismin durum kategorilerine işaret ettiği öne çıkmıştır. Bu açıdan benzerlikleri incelendiğinde, Arapçada î râb harekelerinin kelimenin cümle içerisindeki konumuna işaret ettiği gibi hâl eklerinin de aynı şekilde kelimenin cümle içerisindeki konumunu vurguladıkları gözlemlenmiştir. Buna göre nasıl ki fetha, mefula işaret eden bir hareke olarak biliniyorsa; yükleme hâli eki de belirtili nesneye işaret eden bir ek olarak bilinmektedir. Failler, Arapçada zamme harekesi ile işaretlenirken; Türkçede özne ve belirtisiz nesnelere her daim yalın halde bulunmaktadır.

Türkçedeki hâl eklerinin ve Arapçadaki harekelerin benzerlikleri bağlamında ikinci olarak önem kazanan bir diğer konu; her ikisinin de cümle içerisinde manayı değiştirmeleridir. Ayrıca bu kapsamda sadece kelimelerin görevlerini değiştirdiği durumlar olduğu da gözlemlenmiştir. Hâl eklerinin ve harekelerin benzerliklerinin üçüncüsü ise cümlenin manasını sınırlamalarına rağmen, bu mananın tam olarak anlaşılması için başka karinelere ihtiyaç duymalarıdır.

Türkçedeki hâl eklerinin ve Arapçadaki î râb harekelerinin farklılıkları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki harekelerin ve eklerin sayıları ile ilgilidir. Nitekim Arapçada harekeler fetha, zamme ve kesre olmak üzere üç taneyken; Türkçede hâl ekleri yedi tanedir. Hâl ekleri ile harekeler arasındaki ikinci fark Türkçenin sondan eklemeli bir dil olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim yalın hâlde bulunan bir isim başka hâl eki almasa da çoğul eki, iyelik eki gibi ekler alabilmektedir, ancak Arapçada son harf eğer zamme harekesi aldıysa bunun üzerine açıktan başka bir hareke daha alması mümkün değildir. Ancak mahallen başka bir î râb alma ihtimali vardır. Üçüncü fark ise fesahatle alakalıdır. Arapçada konuşma anında düşen î râb harekelerinin

kişinin fesahatine zarar vermeyebileceği görülmüşken; Türkçede ise hâl eklerinin konuşma anında düşürülmesinin dilin fesahatine zarar verdiği görülmüştür.

Kaynakça | References

- Abdülazim, Sabrî vd. *İ râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 4 Cilt. Tanta: Dârü's-sahâbeti li't-türâs, 2006.
- Akşit, Eyup. *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/358-363. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Çelik, İsmail (ed.). *Mecmû'âtü'n-Nahvi: `Avâmil, İzhâr, Kâfiye*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 3. Baskı., 2013.
- Demircan, Ahmet. "Dillerin Sınıflandırılması Ve Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri". Academia. 2007. Erişim 07 Ağustos 2022. https://www.academia.edu/20087192/Dillerin_S%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1
- Ercilasun, Ahmet Bican. "Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri". *Dil Araştırmaları* 12/12 (01 Haziran 2013), 17-22.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 2009.
- Ezherî, Hâlid b. Abdullah. *Şerhu't-Taşrîh `ale't-Tavzîh*. Beyrut: Darü'l- kütübi'l- ilmiyye, 2000.
- Işık, Cemal. "Arapça ile Türkçe Arasındaki Temel Farklılıklar". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2015), 119-146.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Müberred, Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdülhâlik Azîme. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, ts.
- Rezaei, Mehdi. "Avrasyatik Dil Teorisi Bağlamında Türkçe ve Farsçanın Konumu". *Türkbilig* 25 (01 Ocak 2013), 27-38.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Sebebü vad'i ilmi'l- `Arabiyye*. Beyrut/Şam: Dârü'l-hicra, ts.
- "Cümlenin Öğeleri | Türk Dili ve Edebiyatı". Erişim 16 Haziran 2022. <https://www.turkedebiyati.org/cumlenin-ogeleri/>
- "Hafız Murat- Yeşil Ördek Gibi Daldım Göllere". haz. Hafız Murat Kasetçilik. Youtube: Mihrimah Sanat Evi. Yayın Tarihi 21 Kasım 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=md1hy-6lnqk>
- Türkçe öğretmenim. "İsmin Hâlleri". 31 Ocak 2017. Erişim 29 Haziran 2022. <https://turkceogretmenim.wordpress.com/2017/01/31/ismin-halleri/>

“İsmin Hâlleri ve Hâl-Durum Ekleri | Türk Dili ve Edebiyatı”. Erişim 29 Haziran 2022.
<https://www.turkedebiyati.org/ismin-halleri-durumlari-hal-ekleri/>

Güncel Türkçe Sözlük. “Meful”. Erişim 16 Şubat 2023.
<https://sozluk.gov.tr/?kelime=meful>